

УДК 630*9

Доц. А.М. Бобко, канд. с.-г. наук¹;
проф. Я.Я. Дяченко², д-р екон. наук – м. Київ

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ГОСПОДАРСЬКИЙ ПОДІЛ ПРИ ЛІСОВПОРЯДКУВАННІ – ОСНОВА КУЛЬТУРИ Й ЕФЕКТИВНОСТІ ЛІСІВНИЦТВА В УКРАЇНІ

Обґрунтована необхідність повернення в українському лісівництві до поділу лісових земель у процесі лісовпорядкування на господарські секції відповідно з національною теорією і практикою.

Ключові слова: лісівництво, господарські секції, лісовпорядкування, еколого-економічна ефективність лісокористування.

*Doc. A.M. Bobko; prof. Ya.Ya. Dyachenko – SREI of Ministry
of Economics and European Integration of Ukraine*

Organizational-economic divide in forest regulating-bases of culture and Efficiency of forestry in Ukraine

Necessity of coming back of Ukrainian forestry in the line of dividing of forest lands in the process of forest regulating on field sections in accordance with national theory and practice is considered.

Keywords: forestry, field sections, forest regulating, ecological-economic efficiency of forest use.

Лісовпорядкування як наука і практика пройшло тривалий період свого становлення і на сьогоднішній день служить певним мірилом розвитку загальної культури лісівництва як в аспектах економічного використання лісових земель і розвитку лісокористування, так і при виробленні відповідного менеджменту при неухильному здійсненні екологічних вимог та умов природоохоронного законодавства. І одним із механізмів цього становлення є організаційно-господарський поділ земель лісового фонду. Останній здійснюється при лісовпорядкуванні і служить об'єктивною основою для різного роду лісівничо-технічних розрахунків, у т. ч. найголовнішого у лісівництві – обчислення, вибору та розгляду розрахункових лісосік, а також затвердження річних розмірів екологічно безпечних обсягів вилучення деревини із лісонасаджень шляхом головного, невиснажливого в часі лісокористування.

У складі організаційно-господарського поділу, як відомо, починаючи з середини ХІХ століття, набули місця господарські частини і господарські секції (на той час – господарства) [1]. Зазначені одиниці поділу не втратили свого значення і на сьогоднішній день. Маємо намір зупинитись на питанні організації господарських секцій, зміст утворення яких у 60-ті роки минулого століття в лісівництві України набув іншого значення, ніж це було теоретично доведено ще у ХІХ столітті, за часів А.Ф. Рудзького і М.М. Орлова. Саме М.М. Орлов вважав, що господарською секцією необхідно називати "...сукупність насаджень і ділянок, об'єднаних одною формою господарювання, оборотом рубки і обчисленням користування, але розміщених роздрібно

¹ провідний науковий співробітник НДЕІ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України

² завідувач відділу проблем лісового господарства та природокористування НДЕІ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України

між іншими ділянками, підпорядкованими іншим організаційним обчисленням" [1, с. 7].

За останні 40-45 років в Україні лісовпорядкування в практичному плані відмовилось від поділу лісового фонду на господарські секції за наведеним вище визначенням, а натомість з тою ж назвою використовується так званий диференційований поділ за деревними і чагарниковими породами, що не відповідає ні теоретичним, ні практичним засадам лісовпорядкування. Так, за Державним лісовим кадастром на 1 січня 1996 р. в держлісгоспах України нараховується близько 50-ти деревних і чагарникових порід, із яких не більше 10-ти утворюють господарські секції із зазначеним для них практичним змістом [2, с. 9-10]. Спрощуючи при цьому здійснення обчислювальних операцій, які із застосуванням сучасних технологій і використанням комп'ютерів не викликають труднощів, – ускладнюється розуміння змісту і напрямів лісівничо-технічних обчислень і обґрунтувань, з одного боку. З іншого, і це – головне, втрачається лісівничо-економічний зміст організації таких "господарських" секцій, їх довгострокового еколого-економічного спрямування. Останнє, на наше переконання, є головною причиною того, наприклад, що Жидачівський целюлозно-паперовий комбінат, як найбільш потужне і перспективне промислове підприємство, до цього часу ще не має чітко визначених суб'єктів господарювання з лісівництва, розміщених поблизу, які б за проектами лісовпорядкування мали б організовані господарські секції, орієнтовані на вирощування лісостанів прискореного приросту і заготівлю в них лісоматеріалів цільового призначення – балансів для ЦПП. Те ж стосується підприємств фанерного і плитного виробництва, основною сировинною базою яких є лісові матеріали цільового призначення.

Окремої уваги заслуговує питання практичного використання відповідної інформації щодо стану і динаміки лісового фонду за екологічним та економічним змістом. Державний лісовий кадастр станом на 1 січня 1996 року має 508 сторінок тексту і в той же час не висвітлює належно питання, які лісоутворюючі породи не відповідають типам лісу чи типам лісорослинних умов, і що необхідно робити для того, щоб відповідні лісові екосистеми спрямувати на формування лісостанів, які їм відповідають (тобто корінних замість тимчасових, похідних).

У статистичному збірнику "Довкілля України" [3, с. 171] на підставі того ж таки державного обліку лісів 1996 р. наведено розподіл лісів за основними групами порід, але зовсім не висвітлюється питання їх відповідності типам умов місцезростання чи типам лісу. Віднесення до лісів чагарникових порід (0,4 % – це біля 40 тис. га) є, певно, помилковим методично, бо вони не утворюють запаси деревини. Правомірним було б вести їх облік у складі лісових земель за господарськими секціями.

Врешті-решт, необхідно поставити під сумнів виокремлення ділянок, що заросли чагарниковою рослинністю, у складі вкритих лісом лісових земель, як то бузина, глід, дерен, жимолость, шипшина і т. ін. Їх участь у формуванні підліску, зрозуміло, є необхідною і бажаною, але тільки не в якості лісоутворюючих порід. У складі підліску вони виконують функції ґрунтово-

поліпшувальних чагарникових порід, збагачують біорізноманіття, але ніяк не впливають на кінцеву мету лісівництва. Наявність чагарникових "лісонасаджень" є лише свідченням неналежного використання земельних ресурсів відповідними суб'єктами господарювання. Таким же недоліком є поширення похідних лісостанів, наприклад, граба, берези чи осики. Усі вони нерідко займають природним шляхом найбільш продуктивні лісові землі, у тому числі типи лісу, які відповідають головним лісоутворюючим породам – дубу, буку, сосні, ялині.

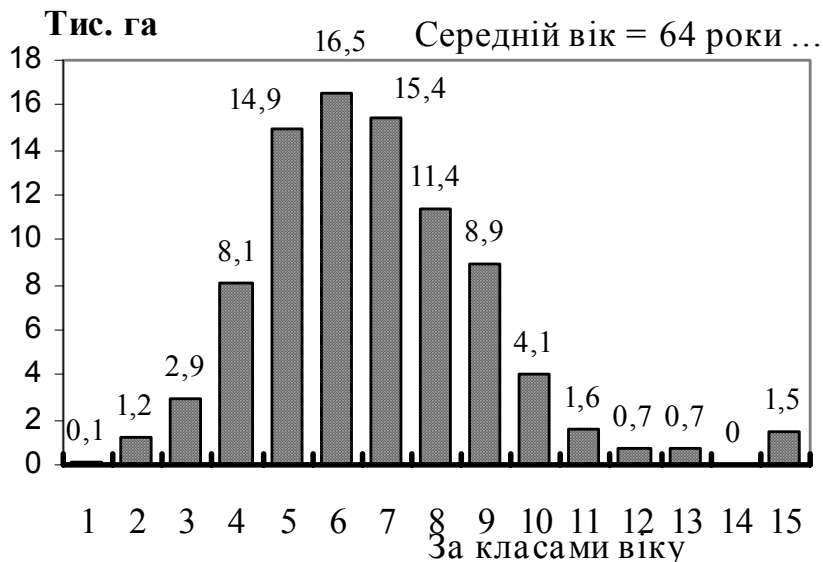
Табл. 1. Площа похідних лісостанів за лісоутворюючими породами і класами віку підприємств Держкомлісгоспу за обліком 2002 року [4]

Вік, років	Вкриті лісовою рослинністю, усього – тис. га	у тому числі з переважанням у складі:		
		граба	берези	осики
до 10	135,4	0,1	16,1	2,3
11 – 20	363,4	1,2	33,9	3,7
21 – 30	421,3	2,9	41,2	3,5
31 – 40	795,5	8,1	45,6	5,7
41 – 50	992,8	14,9	52,3	6,6
51 – 60	801,3	16,5	79,8	5,5
61 – 70	770,3	15,4	44,4	3,2
71 – 80	616,6	11,4	11,9	1,4
81 – 90	427,9	8,9	3,3	0,4
91 – 100	266,9	4,1	0,6	0,1
101 – 110	161,8	1,6	0,1	0,1
111 – 120	97,0	0,7	0	0
121 – 130	62,7	0,7	0	0
131 – 140	38,1	0,4	0	0
141 і >	130,5	1,5	0	0
Разом	6081,5	87,3	329,2	32,5
%	100	1,4	5,4	0,5
Середній вік, років	59	64	44	41

А що ж лісове господарство має в решті? На це питання в межах суб'єктів господарювання, які перебувають у складі Держкомлісгоспу України, відповідає проведений облік лісового фонду станом на 1 січня 2002 року (табл. 1). Тільки грабові лісостани, які не можна розглядати інакше, як похідними, займають понад 98 тис. га. Теоретично їх не можна розглядати як господарську секцію, оскільки вони займають типи лісу, що відповідають дубові, букові. Розглядати у цьому випадку граб як постійну господарську секцію при лісовпорядкуванні означає продовжити неналежне використання лісових земель, підтримати нераціональність використання природних ресурсів, головним із яких є земля з властивою їй продуктивністю.

Звернемо увагу тільки на грабові лісостани з погляду їх вікової структури (рис. 1). Фахівцям з лісівництва не важко уявити їх лісівничо-технічний стан і екологічні умови, оскільки у віці 60-ти років грабові лісонасадження досягають зрілого стану, їх поточний приріст зовсім уповільнюється, вони розпочинають відмирати. Поза межами 60-ти років перебувають 44,7 тис. га грабових лісонасаджень, що перевищує 50 % їх загальної площі. До того ж,

необхідно врахувати ще й те, що молоді лісонасадження, тобто 1-го і 2-го класів віку, як малоцінної деревної породи мають підлягати за канонами класичного лісівництва реконструкції. Разом з природно стиглими площа таких лісів становить 46 тис. га і свідчить про неналежне використання земельних угідь за цільовим призначенням, про втрату власником природних ресурсів певної частки лісового доходу.

Рис. 1. Діаграма розподілу лісонасаджень граба в лісах підприємств Держкомлісгоспу за десятирічними класами віку (2002 р.)

Реальна екосистема грабових лісостанів категорично не відповідає екологічно та економічно доцільній, якщо врахувати, що після 60-ти років вони стрімко втрачають інтенсивність приросту деревини і разом з цим їхню кисневу продуктивну спроможність, не кажучи про фізико-механічні властивості і якість деревини.

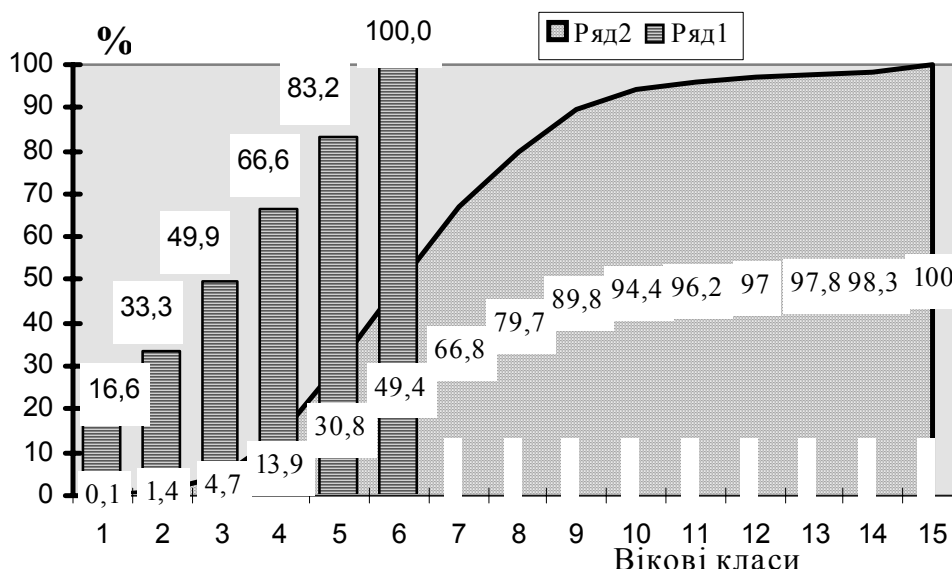
Розподіл лісостанів доцільної екосистеми за віковими класами здійснено в цій роботі на основі їхньої загальної площі (87,3 тис. га) і граничного строку обороту рубки (60 років) за формулою:

$$(S_{\text{заг}} : A) \times n = S_{\text{кл.в.}}$$

де: $S_{\text{заг}}$ – загальна площа лісостанів за всіма класами віку, га; A – граничний строк обороту рубки, років; n – кількість років у одному класі віку; $S_{\text{кл.в.}}$ – площа лісостанів у межах відповідного класу віку, га.

Шляхом нескладних обчислень і аналітичного опрацювання дійшли висновку, що при доцільному розподілі у межах одного класу віку мало б бути 14,5-14,6 тис. га і весь масив змістився б на огіві в сторону набагато молодшого віку (рис. 2). Схожий аналітичний підхід можна і потрібно робити інших господарських секцій.

У цьому випадку при лісовпорядкуванні мали зробити зауваження про недодержання суб'єктами господарювання вимог земельного законодавства щодо охорони довкілля, адже наявність перестійних грабових лісостанів створює умови для поширення стихійних явищ. І у цьому випадку буреломи, вітровали та інші деструктивні явища є, як правило, наслідком недбалого лісівництва.

Рис. 2. Огіва досягання лісонасаджень граба за десятирічними класами віку реальної екосистеми (ряд 2) і доцільної (ряд 1) як господарської секції (2002 р.)

Отже, організація господарських секцій, з точки зору підвищення ефективності лісівництва, має першочергове значення, бо їх мають утворювати не для спостереження і нагляду, а з метою поліпшення ефективності господарювання та використання лісових земель за призначенням з урахуванням ринку на провідні лісові матеріали, перш за все, попиту потужних промислових підприємств на регіональному рівні. Якщо в цілому в рамках підприємств Держкомлісгоспу на похідні грабових лісостанів припадає лише 1,4 %, то в межах окремих областей ареалу їхнього розповсюдження відсоток є значно вищим: Івано-Франківська область – 2,2, Львівська – 1,8, Тернопільська – 8,5, Хмельницька – 6,7, Черкаська – 2,5 відсотка (табл. 2).

Табл. 2. Площа і окремі лісівничо-таксаційні показники грабових лісостанів за обліком лісового фонду на 1 січня 2002 року

Суб'єкти адміністративно-територіального поділу держави Області:	Площа земель ВЛР, га		Середній вік, років	Запас деревини, тис. м ³	Середній запас, м ³ /га	Річна зміна запасу деревини, м ³ /га
	усього	у т. ч. граб/ %				
Вінницька	201173	7959/ 4,0	63	1721	216	3,47
Закарпатська	449894	3854/ 0,9	67	912	237	3,52
Івано-Франківська	437371	9527/ 2,2	51	1439	151	2,95
Київська	340146	4650/ 1,4	54	958	206	3,77
Львівська	431240	7906/ 1,8	57	1445	183	3,19
Тернопільська	142897	12139/ 8,5	60	2293	189	3,14
Хмельницька	168399	11342/ 6,7	68	2607	230	3,37
Черкаська	225086	5610/ 2,5	53	1010	180	3,41
Чернівецька	159940	2437/ 1,5	64	513	210	3,36
Разом	2556146	65424/ 2,6	60	12898	197	3,30

Отже, в областях із найбільш сприятливими умовами для вирощування дубових і букових лісостанів похідні грабові займають понад 65 тис. гектарів. З погляду класичного організаційно-господарського поділу, їх не мож-

на вважати господарською секцією, бо в багатьох випадках вони на відповідають і не можуть відповідати стратегічному напрямку розвитку лісівництва. За віком їх переважна більшість досягла природної стиглості, про що свідчать низькі показники середньорічної зміни запасів ($3,30 \text{ м}^3/\text{га}$), і вони терміново мають бути замінені шляхом лісовідновних рубок лісоутворюючими породами, що відповідають корінним лісостанам.

Складніше питання з організацією господарських секцій виникає у лісостанах берези і осики, оскільки в багатьох випадках, при досить дбалому господарюванні, своєчасному і якісному догляді за складом і за формуванням стовбурів у цих лісостанах, організація господарських секцій на ці породи може бути економічно і екологічно доцільною. Але і в цьому випадку основою має бути не випадковість, а комплексне обґрунтування. Не легко погодитись з тим, що із всієї площі березових лісостанів (329 тис. га), наприклад, зовсім не знайшлось лісових ділянок, які зайняті похідними лісонасадженнями або представлені молодим лісом малоцінних порід, що підлягають реконструкції.

Із наведеного необхідно зробити висновок про необхідність повернення в українському лісівництві до поділу лісових земель при лісовпорядкуванні на господарські секції відповідно з їхнім теоретичним і практичним змістом. У цьому й полягають сучасні завдання лісівничої науки і, перш за все, практики лісовпорядкування. Організація господарських секцій при проведенні лісовпорядкування має отримати належне їм право і зміст, сприяти інтенсифікації лісівництва і його спрямуванню на тісну співпрацю з провідними лісопромисловими підприємствами з урахуванням їхнього регіонального розміщення на користь держави, власного товаровиробника та підвищення престижності теорії і практики українського лісівництва.

Література

1. Орлов М.М. Лесоустройство. Том III. Планирование лесного хозяйства// Издание журнала "Лесн. хоз-во и Лесн. пром-сть". – Л., 2003. – С. 348-352.
2. Державний лісовий кадастр за станом на 1 січня 1996 р., книга 1// Міністерство лісового господарства України. – Ірпінь, 1997. – 508 с.
3. Довкілля України. Статистичний збірник// Державний комітет статистики України. – К., 2002. – 325 с.
4. Облік лісового фонду підприємств Держкомлісгоспу України станом на 1 січня 2002 року// Укрдержліспроект. – Електронна версія. 2003 р.

УДК 630*95+630*652

Асист. В.З. Холявка, канд. екон. наук – УкрДЛТУ

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ МОДЕЛІ ВИЗНАЧЕННЯ КОРЕНЕВИХ ЦІН НА ДЕРЕВИНУ

Запропоновано робочі економетричні моделі розрахунку кореневих цін на деревину, що враховують ринкові еколого-економічні фактори, принципи побудови лісових такс на деревину. Наведено схему взаємозв'язків кореневої плати за деревину з іншими економічними інструментами лісової політики.

Ключові слова: лісове господарство, інструменти лісової політики, економетричні моделі, сталий розвиток лісового господарства.